

ВОЛОБУЄВА Т.Б.,

проректор із наукової роботи
Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук, доцент

УДК 37.012

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена методології педагогічного дослідження. Стисло: у таблицях і схемах подані вимоги, логіка, етапи експериментально-дослідної діяльності педагога.

Ключові слова: дослідження, експеримент, методологія.

Статья посвящена методологии педагогического исследования. Кратко: в таблицах и схемах даны требования, логика, этапы экспериментальной деятельности педагога.

Ключевые слова: исследования, эксперимент, методология.

The article is devoted to the methodology of pedagogical research. Requirements, the logic, stages of the experimental teacher's activity were written a short, in tables and diagrams.

Key words: research, experiment, methodology.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Упровадження у практику досягнень педагогічної науки передбачає оволодіння вчителями, вихователями та керівниками шкіл результатами нових педагогічних досліджень, розробленими на їх основі практичними рекомендаціями й методикою їх застосування. Втілити ідеї педагогічної науки у практику діяльності можуть як окремих педагогів, так і група осіб (методичне об'єднання класних керівників або вчителів-предметників), цілий педагогічний колектив.

Сьогодні стала очевидною необхідність введення методологічних знань у курс навчання майбутніх учителів, а також у систему післядипломної освіти, оскільки для вирішення проблемних завдань досвіду недостатньо. Необхідні знання, що збагачують менталітет майбутнього вчителя і сприяють усвідомленню його власної діяльності й вибору правильної стратегії в рішенні соціально-педагогічних проблем.

Упровадження нового завжди потребує проведення експерименту. Він дає можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, з'ясувати динаміку педагогічних процесів і їх сутність. Саме експеримент доводить або відкидає які-небудь теоретичні положення, може стати передумовою нової теорії або гіпотези, яка має бути підтверджена новими експериментами.

Крім того, експеримент завжди пов'язаний з ризиком, бо експериментальна робота – це діяльність з не завжди гарантованим результатом, оскільки:

- частину задуманого не вдається здійснити через несприятливі умови (матеріальні, тимчасові, морально-психологічні тощо);
- деякі припущення можуть виявитися помилковими.

Педагогічні помилки, допущені в експерименті, важко виправляти, а тому необхідно готувати

експеримент максимально ретельно, щоб, наскільки можливо, зменшити ризик. Саме тому практичним працівникам освіти потрібне знання методології педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

На сьогодні існують роботи, у яких розкрито сутність, форми, засоби й методи науково-дослідної роботи (В. Андреев, Г. Артемчук, Б. Бальзамов, А. Воробйов, М. Донченко, Г. Кловак, О. Крушельницька, А. Лушников, О. Микитюк, О. Овакімян та інші). Історичні розвідки окремих наукових праць із проблеми науково-дослідної роботи знайшли своє відображення у працях українських (Н. Амеліна, І. Каташинська, М. Князян, О. Кузнецова, В. Литовченко, О. Микитюк, В. Олійник, Н. Яковлева, К. Рибачук, І. Сенча, В. Степашко, Н. Яковлева) та зарубіжних науковців (І. Девіс, Дж. Керр, Р. Пітерс, Дж. Ричардс, Т. Роджерс, Дж. Хартлі, П. Хьорст). Але педагогу зручніше опановувати методологічні основи науково-дослідної діяльності через опрацювання невеликих за обсягом джерел, де наукові матеріали подаються стисло, у схемах, таблицях тощо.

Мета статті – узагальнити теоретичні засади педагогічного дослідження та перекласти їх на мову методичного супроводу для практичного використання педагогами.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо методологічні вимоги до проведення педагогічних досліджень.

Методологія – (від грецького *metodos* – спосіб пізнання, дослідження, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Поняття методологія складне, тому воно по-різному тлумачиться. Багато зарубіжних дослідників ототожнюють її з поняттям "метод дослідження".

У вітчизняній науці методологія розглядається як учення про науковий метод пізнання, або як

система принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір сукупностей пізнавальних способів, методів, прийомів дослідження, або як учення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності.

Перш за все, воно використовується в розумінні загальної системи теоретичних знань, що виконують роль провідних принципів наукового пізнання, шляхів та засобів реалізації наукового дослідження. Особливість методологічних принципів полягає у визначенні вихідних позицій наукового пізнання, які є загальними для всіх галузей науки, і одночасно – є теорією наукового пізнання в конкретній галузі науки. Тому методологію доцільно класифікувати на загальну та конкретну.

Загальна методологія охоплює філософські основи дослідження, його світоглядну функцію й загальнонаукові положення. Конкретна методологія є результатом конкретизації загальної методології відповідно до специфічних особливостей змісту окремої науки, її принципів положень і методів.

На основі фундаментальної методології визначається методологічна основа конкретного дослідження. При методологічному обґрунтуванні наукового дослідження необхідно виявляти закономірності, що створюють можливості для

переходу від гіпотетичного опису явищ (процесів) до їх наукового обґрунтування.

Відповідальним етапом дослідницького процесу є визначення методологічних основ наукового пошуку та вибір методів його проведення, що потім перетворюються у конкретні методики, адекватні меті й завданням дослідження.

Так, методологія педагогіки становить учення про педагогічне знання та процес його добування, тобто вчення про ключові положення, структуру, функції та методи науково-педагогічного дослідження. З цього визначення методології педагогіки випливають вимоги до вибору методологічних основ педагогічного дослідження. Вони мають урахувати єдність історичного й логічного у вивченні проблеми, необхідність використання дійового, комплексного, системно-структурного підходів до аналізу педагогічних явищ, закономірні зв'язки і протиріччя навчально-виховного процесу тощо.

Отже, *методологія педагогіки* – це система знань про основні положення педагогічної теорії, про принципи підходу до розгляду педагогічних явищ і методів їх дослідження, а також про шляхи впровадження здобутих знань у практику виховання, навчання й освіти.

Методологія педагогіки визначає загальні підходи до пізнання, використання закономірностей навчання, виховання й розвитку особистості. [3].

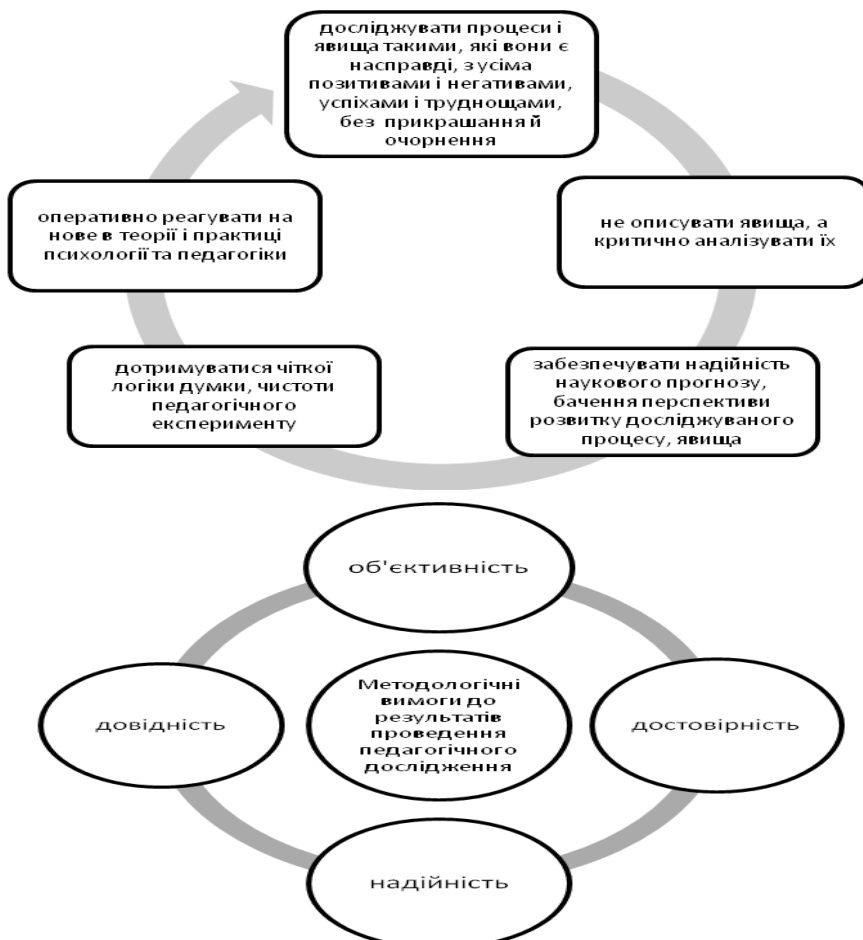

Рис. 1. Методологічні вимоги до проведення педагогічних досліджень

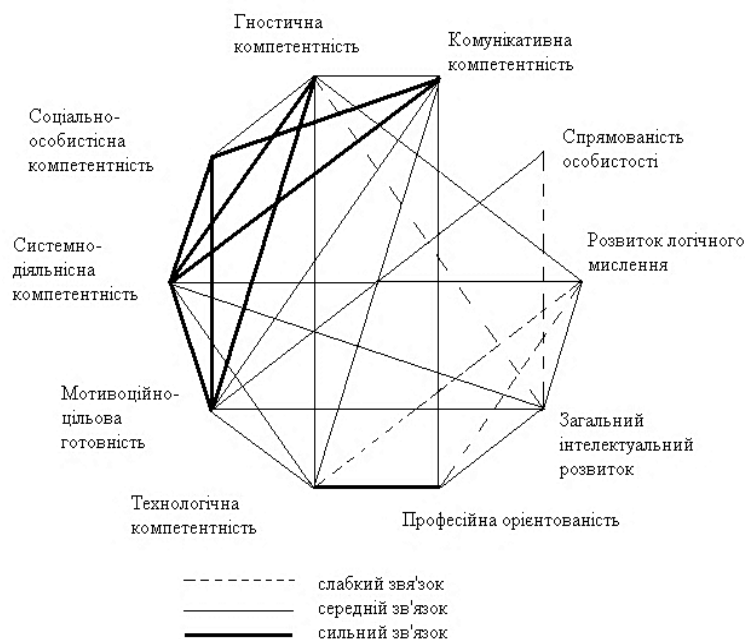

Рис.2. Взаємозв'язок якостей дослідника

Логіка (етапи) педагогічного дослідження.

Під час організації та проведення педагогічного дослідження необхідно дотримуватися певної послідовності дій:

1. *Визначення проблеми дослідження.* Вона має бути актуальною, значимою, відображеною в темі дослідження. Розпочинаючи педагогічне дослідження, з'ясовують його об'єкт, предмет та мету.

2. *Грунтовне і всебічне вивчення наукових фактів, положень, висновків,* спрямоване на з'ясування під час вивчення літературних джерел головної ідеї, позиції автора та особливостей наукового доробку з досліджуваної проблеми. Важливо простежити логіку полеміки автора з іншими дослідниками, особливості його аргументації, виробити власну думку щодо його позиції, сформулювати завдання для глибшого вивчення проблеми.

3. *Вивчення шкільної практики* передбачає аналіз літератури про досвід школи, з'ясування проблем, які змушений вирішувати вчитель, типових недоліків у його роботі.

4. *Формулювання гіпотези дослідження.* Гіпотезу дослідження (наукове передбачення його результатів) потрібно формулювати так, щоб виявити положення, які потребують перевірки у процесі дослідження.

5. *Виконання експериментальної роботи.* Передбачає: взаємодію з предметом дослідження, з'ясування його ознак, властивостей, вибір методики, процедури дослідження; організацію експериментальної роботи за обраною методикою.

6. *Зіставлення експериментальних даних з масовою практикою.* Порівняння одержаних результатів дослідної роботи з існуючими у шкільній практиці, опублікованими в науковій, педагогічній літературі.

7. *Узагальнення результатів дослідження,* формулювання наукових висновків, доведення або спростування гіпотези. Використовують спеціальні методи (контент-аналіз – для узагальнення змістовної інформації), кореляційний, факторний та інші види аналізу – для узагальнення інформації переважно кількісного характеру та підтвердження закономірних зв'язків між явищами).

8. *Оформлення результатів дослідження,* втілення їх у життя. Подання результатів та висновків дослідження найбільш інформативним способом (графічне, схематичне моделювання, ілюстративне відображення), планування та організація перетворюючих, розвиваючих впливів на сутність досліджуваних явищ.

Рис.3. Етапи дослідження

Отже, ефективність проведення наукового дослідження обумовлена чітким визначенням його етапів.

Експериментом у науці називається зміна або відтворення явища з метою вивчення його в найбільш сприятливих умовах. Характерною рисою експерименту є заплановане втручання людини в явище, що вивчається, можливість багатократного відтворення досліджуваних явищ у варійованих умовах.

Під **педагогічним експериментом** розуміється комплекс методів дослідження, який забезпечує науково-об'єктивну й доказову перевірку правильності висуненої гіпотези [2]. Педагогічний експеримент передбачає проведення порівняння, аналізу, вибору оптимального варіанту діяльності. Експериментальна робота використовується в тому випадку, коли на поставлені дослідником питання немає готової відповіді.

Клеєв С.О. дає таке визначення: педагогічний експеримент – це своєрідно сформований, здійснений в умовах, що піддаються контролю, процес навчання або виховання, який дає можливість спостерігати педагогічні явища, служить для вирішення багатьох завдань дослідження [4], наприклад:

- встановлення залежності між певною педагогічною дією й результатами навчання, виховання, розвитку, що досягаються при цьому;

- виявлення залежності між системою педагогічних заходів або умов і витратами часу та зусиль учителів й очікуваних результатів досягнень учнів;

- порівняння ефективності двох або декількох варіантів педагогічних дій чи умов і вибору з них оптимального варіанту за будь-яким критерієм (ефективності, витрат часу, зусиль, засобів тощо);

- докази раціональності певної системи заходів за низкою критеріїв щодо відповідності умов;

- виявлення причинних зв'язків.

Розрізняють *наступні види педагогічного експерименту*: *природний*, який проводиться у звичайних умовах навчання та виховання, і *лабораторний*, для проведення якого створюються спеціальні умови, певна штучна обстановка, незвична для дітей, система завдань і умов їх виконання; випробовуваний знає, що з ним проводять експеримент, але зазвичай не в курсі завдань цього експерименту. Для педагогічного дослідження більш характерне застосування природного експерименту.

За логікою пошуку розрізняють експеримент *лінійний*, коли зміни тривають у одному варіанті, і *варіативний*, коли порівнюється ефективність декількох варіантів пропонованих змін (див. рис. 4).

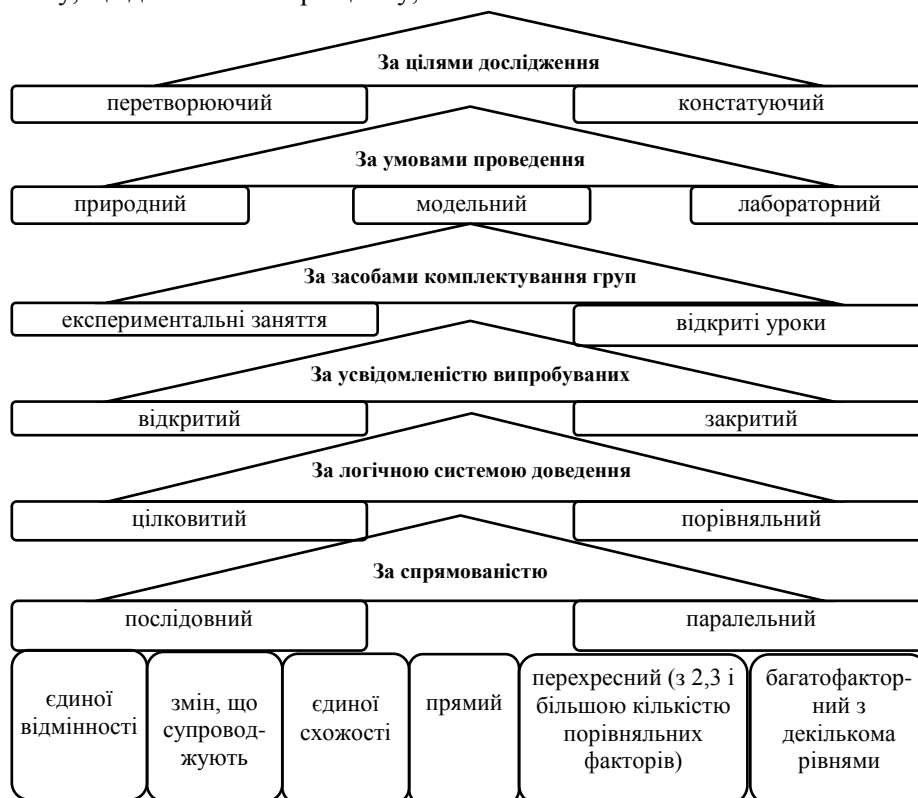

Рис. 4. Класифікація експериментів

Педагогічний експеримент є комплексом методів дослідження, призначений для об'єктивної

перевірки гіпотези дослідження, спостереження, опитування, вивчення продуктів діяльності тощо.

Є.В.Бережнова, В.В.Краєвський називають наступні найбільш важливі умови ефективності експерименту [5]:

- попередній ретельний аналіз явища, його історичний огляд, вивчення масової практики з метою максимального вивчення поля експерименту та його завдань;
- конкретизація гіпотези. У цьому сенсі гіпотеза не просто констатує, що цей засіб поліпшить

результати процесу, а висловлює припущення про те, що це засіб виявиться найкращим для певних умов;

- чітке формулювання завдань експерименту; визначення ознак, критеріїв, за якими вивчатимуться явища, засоби, оцінюватиметься результат.

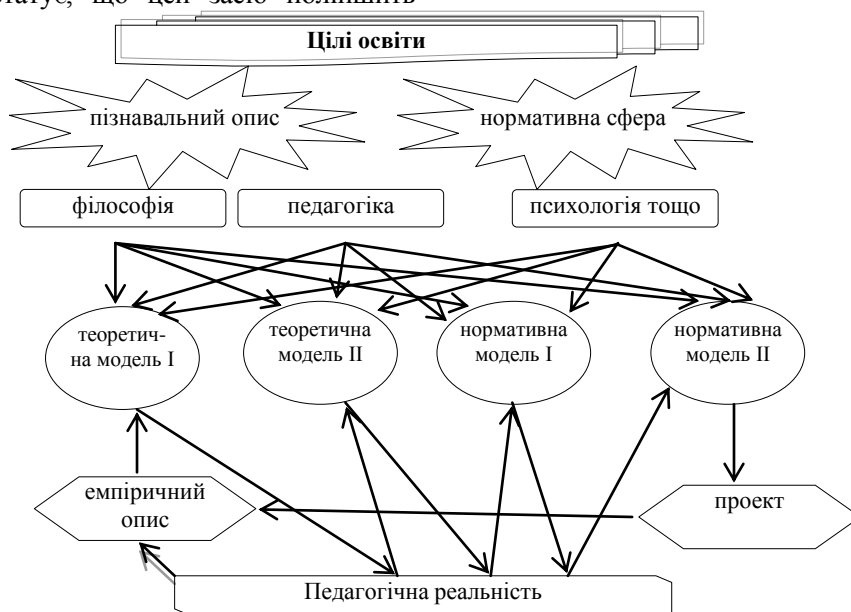

Рис. 5. Логіка педагогічного дослідження

Програма експерименту являє систему заходів, що передбачає порядок, послідовність, терміни й засоби їх виконання.

При розробці програми експерименту дослідникові необхідно відповісти на наступні питання:

- що буде предметом експериментальної роботи, за якими значущими параметрами (властивості, характеристики, ознаки) можна буде судити про

продуктивність педагогічних дій;

- у чому полягатиме експеримент, які саме педагогічні дії піддаватимуться перевірці;
- які методи отримання й обробки інформації застосовуватимуться;
- яка буде логічна схема експерименту;
- як оформлятиметься й оцінюватиметься результат експерименту.

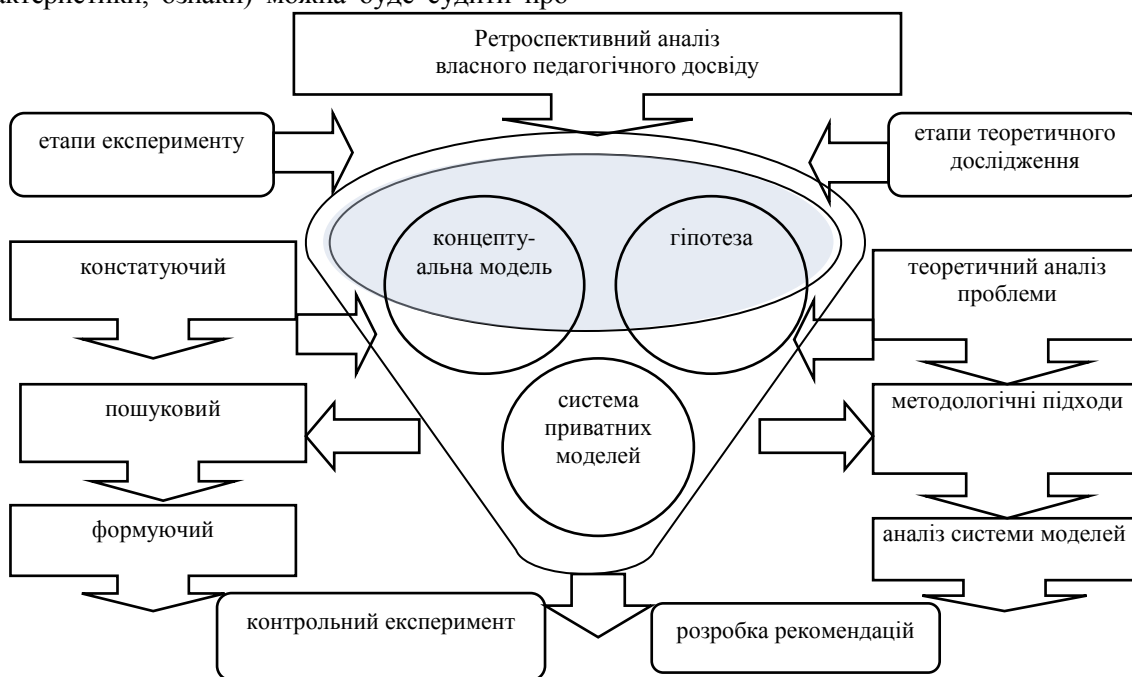

Рис. 6. Логіка експерименту

У проведенні експериментальної роботи можна виділити декілька етапів [7]:

Підготовчий етап припускає планування експерименту. Визначається мета, завдання експерименту. Обираються об'єкти експерименту (учні, класи, школи) як експериментальні та контрольні групи. Визначається предмет експериментального дослідження (наприклад, розвиток загальнонавчальних умінь у молодших школярів; розвиток комунікативної компетентності в підлітків, розвиток дослідницьких умінь у старшокласників).

Встановлюються ознаки, за якими можна судити про зміни, що відбулися з об'єктом. Обираються конкретні методики (анкети, інтерв'ю) діагностування цих змін. Визначається тривалість експерименту, форми фіксації результатів експерименту.

Під час організації педагогічного експерименту необхідно враховувати ту обставину, що він має справу з дітьми, тому однією з основних вимог до експериментатора є: *"не зашкодь"*.

Етап проведення експерименту. У здійсненні цього етапу чітко простежуються три стадії.

На першій стадії основною метою є визначення (констатація) початкового рівня всіх параметрів і чинників, які підлягають відстеженню в експерименті.

При проведенні констатуючого експерименту встановлюється реальний стан справ, вивчається початковий стан досліджуваного об'єкту, констатується наявність або відсутність досліджуваних якостей особистості, рівень навченості або вихованості дітей, розвитку в них пізнавальних інтересів тощо. Для цього розробляється програма вивчення школярів, обираються ознаки, за якими можна визначити міру сформованості якостей особистості, описуються критерії їх оцінки.

Наприклад, у дослідженні з теми "Формування у школярів готовності до самостійної роботи" експериментатором була запропонована структура готовності, розглянуті рівні її можливої сформованості й розроблені критерії їх оцінювання. У таблиці подаються показники і характеристики рівня сформованості мотиваційного компонента готовності школярів до самостійної роботи (СР).

Перший компонент	Показники	Рівні готовності		
		Високий	Середній	Низький
Мотиваційний	1. Позитивне ставлення до СР	Упевнений, що тільки СР визначає результат діяльності	Розуміє значущість СР	Відводить незначну роль СР
	2. Потреба у самоосвіті	Яскраво висловлено бажання опанувати нові знання	Потреба ситуативна	Не проявляється
	3. Пізнавальна активність	Активний, стійкий інтерес до навчання	Інтерес нестійкий, вимагається імпульс ззовні	Інтерес відсутній

Тільки після детального опису початкового рівня можна приступати до другої стадії експерименту – формуючого (творчого, перетворюючого) рівня – безпосередньої реалізації розробленої системи заходів щодо формування якостей особистості, підвищення рівня вихованості школярів, розвитку в них пізнавальних інтересів тощо.

Протягом формуючого рівня експерименту педагог стежить за зміною параметрів, що цікавлять його, може робити проміжні зрізи за тими або іншими характеристиками і вносити корективи до експерименту. У ході формуючого експерименту педагог-дослідник фіксує отримані результати в щоденнику експерименту, у карті спостережень, відеозаписі, фотографіях.

Формуючий експеримент грає основну роль у педагогічному дослідженні.

Третьою стадією практичного етапу є ретельний збір і реєстрація (виміри, опис, оцінки) усіх показників.

Контрольний етап експерименту підтверджує або спростовує припущення відносно ефективності експериментальних заходів. На цьому етапі

порівнюються результати, отримані на етапі констатації, з результатами формуючого експерименту. Для отримання справді достовірних результатів дослідження потрібне залучення великої кількості досліджуваних. Тому результати треба інтерпретувати дуже коректно.

Система експериментальних заходів здійснюється в експериментальному класі (групі учнів), в якому відбуваються всі необхідні зміни відповідно до програми експерименту. Дуже важливо, щоб експериментальний клас був типовим за успішністю, наповнюваністю, за складом хлопчиків і дівчаток тощо. Отримані дані порівнюються з результатами контрольного класу, де умови навчання й виховання не змінюються. Такий вид експерименту називається *паралельним*. У практиці може бути використаний і послідовний експеримент, коли порівнюються дані, отримані в одному і тому ж класі (групі учнів) до і після експерименту.

Узагальнюючий етап. Завершується експеримент аналізом його підсумків:

- описом результатів здійснення експериментальних заходів (кінцевий стан досліджуваного об'єкту);
- характеристикою умов, за яких експеримент дав сприятливі результати;
- описом особливостей суб'єктів експерименту (характеристики учнів);
- даними про витрати часу, засобів;
- розробкою рекомендацій на адресу практичних працівників.

Таким чином, педагогічний експеримент – досить складний для проведення комплексний дослідницький метод.

Висновки. Отже, реалії сьогодення висувають нові вимоги не тільки до освітньої системи та навчальної діяльності, але й до самого вчителя. Концентрованим виразом цих вимог є інноваційна готовність. Сучасний педагог має шукати нові підходи до організації процесу навчання, використовувати різні нововведення, що досліджує педагогічна інноватика. За своєю сутністю інновації є продуктом або найвищим проявом педагогічної творчості, власним доробком окремого автора, вчителя, науковця чи цілого колективу. Дослідницький характер педагогічної діяльності є критерієм високої фахової компетентності педагога, творчої спрямованості його особистості.

Педагогічна практика, спираючись на педагогічну теорію, наповнює її абстрактні істини живим змістом.

Список джерел:

1. Введение в научное исследование по педагогике / Под ред. В.И. Журавлева. – М.: Педагогика, 1988. – С. 237.
2. Бабанский, Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований [Текст] / Ю.К.Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 156 с.
3. Бабанский, Ю.К. Педагогический эксперимент [Текст] / Ю.К.Бабанский // Введение в науч. исследование по педагогике. – М.: Педагогика, 1988. – 214 с.
4. Клеев, С.А. Педагогическая технология учителя: Методические рекомендации к аттестации на высшую категорию [Текст] / С.А. Клеев. – Новосибирск, 1998. – 76 с.
5. Краевский, В.В. Методология педагогического исследования: Пособие педагога-исследователя / В.В. Краевский. – Самара, 1994. – 188 с.
6. Кузнецов, И.Н. Методика научного исследования / И.Н.Кузнецов. – Минск., 1997. – 126 с.
7. Скаткин, М.Н. Методология и методика педагогических исследований: В помощь начинающему исследователю / М.Н.Скаткин. – М., 1986. – 205 с.

ТОРБА Ю.І.,

доцент кафедри педагогіки та психології
професійної освіти Донецького інституту
післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників
Університету менеджменту освіти,
кандидат педагогічних наук

УДК 378

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто передумови розвитку дистанційного навчання у професійній освіті та його переваги, наведено завдання, цілі дистанційного навчання та його характерні особливості і принципи, обґрунтовано доцільність розвитку дистанційного навчання у професійній освіті України, означено роль викладача у дистанційному навчанні та особливості педагогічної взаємодії тьюторів та студентів, як суб'єктів дистанційного навчання, систематизовано інструменти спілкування та засоби організації дистанційного навчання у професійній освіті.

Ключові слова: дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет-навчання, тьютор, чат, веб-технології, електронна пошта, форум, блог.

В статье рассмотрено предпосылки развития дистанционного обучения в профессиональном образовании и его преимущества, определены задание, цели дистанционного обучения, его характерные особенности и принципы, обоснованно целесообразность развития дистанционного обучения в профессиональном образовании Украины, определено роль преподавателя в дистанционном обучении и особенности педагогического взаимодействия тьюторов и студентов, как субъектов дистанционного обучения, систематизированы инструменты общения и средства организации дистанционного обучения в профессиональном образовании.

Ключевые слова: дистанционное обучение, информационно-коммуникационные технологии, Интернет-обучение, тьютор, чат, веб-технологии, электронная почта, форум, блог.

Pre-conditions of development of the controlled from distance teaching in trade education and his advantage are considered in the article, a task, aims of the controlled from distance teaching, his characteristic features and principles, is resulted, grounded expedience of development of the controlled from distance teaching in trade education of Ukraine, the role of teacher is certain in the controlled from distance teaching and feature of pedagogical co-operation of tutors and students, as subjects of the controlled from distance teaching, the instruments of intercourse and mean of organization of the controlled